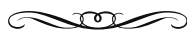

УДК 528.946

В.А. Пересацько, О.В. Шпурік

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

КАРТОГРАФУВАННЯ ДЛЯ ПОТРЕБ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ (на прикладі міста Харкова)

У статті подано короткий огляд стану картографування релігійних об'єктів у Харківській області, в Україні і світі. Висвітлено основні проблеми цього виду картографування. Представлено фрагменти і легенди карт релігійного туризму в Харкові. Обґрунтовано напрями використання карт, розроблених для епархіальних управлінь, туристів, паломників, учнів і студентів.

Ключові слова: картографування релігійного туризму, сакральна спадщина, карти, путівник.

V. Peresadko, A. Shpurik

MAPPING FOR THE NEEDS OF RELIGIOUS TOURISM (ON THE EXAMPLE OF KHARKIV)

The article gives a brief overview of the mapping of religious objects known in Kharkiv region, in Ukraine and in the world. Basic problems of this kind of mapping have been considered. Fragments and legends of religious tourism maps in Kharkiv have been presented. The directions for the use of maps for diocesan offices, tourists, pilgrims, pupils and students have been well-grounded.

Keywords: mapping of religious tourism, religious heritage, maps, a guide book.

В.А. Пересацько, А.В. Шпурік.

КАРТОГРАФИРОВАНИЕ ДЛЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ РЕЛИГИОЗНОГО ТУРИЗМА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА ХАРЬКОВА)

В статье дан краткий обзор состояния картографирования религиозных объектов в Харьковской области, в Украине и мире. Освещены основные проблемы этого вида картографирования. Представлены фрагменты и легенды карт религиозного туризма в Харькове. Обоснованы направления использования карт, разработанных для епархиальных управлений, туристов, паломников, учащихся и студентов.

Ключевые слова: картографирование религиозного туризма, сакральное наследие, карты, путеводитель.

Постановка проблеми. В усьому світі до сакральних об'єктів (храмів, монастирів, каплиць, соборів та ін.) ставляться як до носіїв традиційної духовності, і на сьогодні зацікавленість сакральними об'єктами має тенденцію до зростання. Їх відвідують не тільки паломники і віруючі, вони давно вже входять до складу туристичних маршрутів релігійно-паломницького й культурно-пізнавального видів туризму, цікавлять пересічних громадян як пам'ятки історії та архітектури [3, 8]. У Харкові таких об'єктів 79, але спеціалізований картографічний путівник для їх відображення відсутній.

Вихідні передумови. Історично склалося, що Харківщина не може конкурувати за потужністю сакрально-туристичного потенціалу з Львівською, Тернопільською, Хмельницькою, Київською чи Івано-Франківською областями, до того ж тривалий час на сході України більш інтенсивно панувала атеїстична ідеологія, що не могло не позначитися на релігійних уподобаннях населення та їх церковній приналежності. Та й кількість релігійних організацій у Харківській області незначна порівняно з іншими областями України, забезпеченість ними населення області також не висока. Але, незважаючи на зазначене, на території області є достатньо культових споруд, які є справжніми витворами архітектурного мистецтва і заслуговують на особливу увагу туристів. Але далеко не всі з них можна знайти у туристичних путівниках.

Метою даної статті є ознайомлення широкого загалу з тими картографічними творами, які використовуються чи можуть бути використані для потреб релігійного туризму в Харкові – у місті, де зконцентрована найбільша кількість і найбільша різноманітність культових споруд області.

Виклад основного матеріалу. Перші храми на Харківщині (на сьогодні їх 273, у тому числі 188 типових храмів та 85 молитовних будинків і приміщень, тимчасово обладнаних під храми) виникали разом з першими поселеннями переселенців. Для будівництва храмів обиралися найбільш зручні й доступні місця, а в архітектурі, зовнішньому вбранні та внутрішньому їх оснащенні відбивалися самотність нашого етносу, традиції та звичаї українського соціуму. За даними Д.І. Багалія, «... у XVIII ст. у Харкові було 10 церков, з них одна монастирська і одна кладбищенська» [1]. Серед цих церков можна назвати Церкву Різдва Христова (1655 р.), Воскресенську церкву (1655), Храм Благовіщення Богоматері (1655), Миколаївську церкву (1655), Церкву Успіння Пресвятої Богородиці (1659), Церкву Вознесіння Господня (1675), Покровську церкву (1689), Дмитріївську церкву (близько 1689 р.). Більшість із них не збереглася до наших днів, залишилися лише спогади та записи в архівних документах чи репринтних виданнях.

Зміна суспільного, політичного устрою і потреб суспільства, міграції населення, формування Харкова як визначного торгового міста сприяли

Релігійні об'єкти Харкова

Назва адміністративного району Харкова	Кількість сакральних об'єктів							
	Християнські					Ісламські	Іудейські	Усього
	Православні			Католицькі				
	УПЦМП	УПЦКП	УАПЦ	РКЦ	УГКЦ			
Дзержинський	9	0	0	2	0	0	0	11
Жовтневий	5	2	0	1	0	1	0	9
Київський	11	1	0	2	0	0	1	15
Комінтернівський	2	0	0	0	0	0	0	2
Ленінський	11	3	1	0	1	0	0	16
Московський	4	0	0	0	1	2	0	7
Орджонікідзевський	6	1	0	1	0	1	0	9
Фрунзенський	3	1	0	0	0	0	0	4
Червонозаводський	4	0	0	0	0	1	1	6
м. Харків	55	8	1	6	2	5	2	79

тому, що на території міста будувалися сакральні споруди різних релігій, релігійних течій тощо (табл.).

Нова ера у духовному житті харків'ян та й усього українського соціуму розпочалася з розпадом Радянського Союзу і обранням Україною незалежності. Відзначається розквіт релігійної сфери, реставрація та будівництво нових культових споруд, збільшення релігійних організацій різних віросповідань, зростання кількості віруючих.

Для порівняння побудовано дві аналітичні карти релігійних об'єктів міста Харкова – за радянських часів і за роки незалежності України, на яких чітко прослідковується різниця у щільності розміщення сакральних об'єктів у ці періоди. Найбільша кількість об'єктів зосереджена у Ленінському районі, найменша – у Комінтернівському. Переважають сакральні об'єкти Української православної церкви Московського патріархату (усього 54 об'єкти).

Що стосується опублікованих картографічних творів для потреб релігійного туризму, то їх не дуже багато. Серед карт, що містять інформацію про релігійні й сакральні об'єкти, є туристичні карти і карти природної та історико-культурної спадщини.

Одним з найперших окремих картографічних творів сакральної спадщини можна вважати карту церковно-адміністративного устрою (Римсько-католицької) Латинської Церкви станом на 1860 р. Карта охоплює землі колишньої Речі Посполитої, незалежно від того, до якої держави вони після поділів були інкорпоровані. Актуальність даного картографічного твору полягає у висвітленні стану Католицької Церкви після польського повстання і, як наслідок, ліквідації частини приходів і монастирів та передача їх у власність російської Православної Церкви.

У «Національному атласі Грузії» (2014 р.) вперше представлена карта єпархій Грузинської Православної Церкви.

Провідний дослідник історії американського православ'я Олексій Криндача випустив у світ книгу, яка включає дані про всі православні храми у Сполучених Штатах Америки. Книга забезпечена

значною кількістю карт та фактами сучасного існування православних храмів різних юрисдикцій та їх історії.

Видавництво Московського патріархату випустило в світ п'ятий том ювілейного зібрання творів святителя Іннокентія (Веніамінова) – апостола Америки, просвітителя північних народів. До книги увійшли документи і листи, що охоплюють період 1861-1868 рр. (ряд документів публікується вперше), карта «Камчатська, Курильська і Алеутська єпархія в 1867 р.».

У книзі Мішеля Генрі-Клауда «Середньовічна церковна архітектура Західної Європи» наводиться карта сакральних об'єктів Франції, на якій позначені основні середньовічні церкви різного архітектурного стилю.

На офіційному сайті сербської ортодоксальної православної церкви представлена карта зруйнованих церков та монастирів Республіки Словенія, які були знищені під час воєнних конфліктів 1991-1999 рр.

Філадельфійський програміст Гері Сейлінг, використовуючи сучасні ГІС-технології, уклав карту релігійних об'єктів Філадельфії, на якій нанесені об'єкти різних конфесій, а також позначені зруйновані храми.

Безумовно, картографування об'єктів релігії сприяє розширенню кругозору користувачів, більш глибокому сприйняттю духовної й історичної спадщини світу та розумінню суті релігії.

Історія картографування сакральної спадщини в Україні незначна, спеціальних карт дуже мало. Так, у Національному атласі України (2008 р.) у тематичному блоці «Населення та людський розвиток», у розділі «Мова населення. Релігія» вміщено 5 карт релігійної тематики, на яких у розрізі адміністративних областей показані релігійні організації, православні, католицькі, мусульманські, іудейські та інші культові об'єкти.

У цілому на обласному рівні релігійні об'єкти відображають на туристичних картах, і то лише основні з них, ті, які користуються найбільшою

популярністю серед туристів. Виключенням є Львівщина, де у 2009 р. за сприяння Львівської міської Ради видано атлас-довідник «Львів сакральний: релігійні об'єкти на карті міста». Видання містить інформацію про розташування храмів, каплиць і монастирів Греко-католицької, трьох Православних, Римо-католицької та Вірменської церков, молитовні будинки основних протестантських церков, святині іудеїв, мормонів, а також навчальні заклади і благодійні установи різних віровизнань та конфесій.

Харківська область не забезпечена спеціальними тематичними картографічними творами релігійних об'єктів. Лише для Харкова створено кілька путівників: «100 мест, которые нужно увидеть», «Харьков: Путеводитель», «Еврейский Харьков», «Православные святини Харьковщины», «Харьков: Краткий путеводитель» (рис.1). Недоліком цих путівників є те, що вони зображують лише найбільш відомі сакральні об'єкти міста: Благовіщенський та Успенський собори, Покровський монастир, Кафедральний собор Успіння Пресвятої Діви Марії (Харківсько-Запорізької дієцезії римсько-католицької церкви релігійної громади Успіння Пресвятої Діви Марії) та Хоральна синагога (ортодоксальної іудейської релігійної громади об'єднання хасидів хабар любавич іудейських громад і організацій Харківського регіону).

Проведені на кафедрі фізичної географії та картографії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна дослідження показують, що на картографічних творах для потреб релігійного туризму передусім повинна бути вказана інформація про інфраструктурне забезпечення для туристів, що передбачає наявність на території об'єкта місць для відпочинку, іконних крамниць, духовно-освітнього центру; можливість надання екскурсійних послуг, реалізації сувенірної продукції, що стосується як об'єкта дослідження, так й інших сакральних об'єктів; наявність поблизу об'єкта стоянки автотранспорту і велосипедів, закладів проживання і харчування, можливості надання туристичних послуг у приватному секторі.

Визначні релігійні споруди, що є пам'ятками архітектури, приваблюють туристів невід'ємним архітектурно-ландшафт-

ним елементом, що відіграє певну роль у формуванні туристичної інфраструктури міста Харкова. Користувачі потребують більш детального ознайомлення із сакральною спадщиною певного населеного пункту. Тому на картах, призначених для туристів, що цікавляться релігійними об'єктами як пам'ятками архітектури, рекомендується відображати визначні сакральні архітектурні споруди.

У результаті вивчення формування структури релігійних об'єктів на території Харкова встановлено, що серед них переважають християнські – 81 %, а ісламські та іудейські становлять відповідно 6,3 та 2,5 %. Тому основна увага в нашому дослідженні приверталася до християнських святинь міста Харкова [4-7, 9].

Інформаційну базу для укладання картографічних творів релігійних об'єктів перш за все складають реєстри єпархіальних управлінь, де ведеться облік об'єктів, які підпорядковуються даній єпархії. Так, православні об'єкти Харкова підпорядковані Харківській та Богодухівській єпархії Української православної церкви Московського патріархату. За рішенням священного синоду від 8 травня 2012 р. Харківська єпархія була розділена на дві самостійні єпархії: Харківську і Богодухівську та Ізюмську і Куп'янську. Відповідно до розподілу єпархій у межах Харківської області секретаріатом Харківської єпархії була створена схема, представлена на сайті Харківської єпархії. Цікаво, що межі єпархій повторюють кордон між Харківським та

Рис.1. Путівники міста Харкова, що містять інформацію про релігійні об'єкти

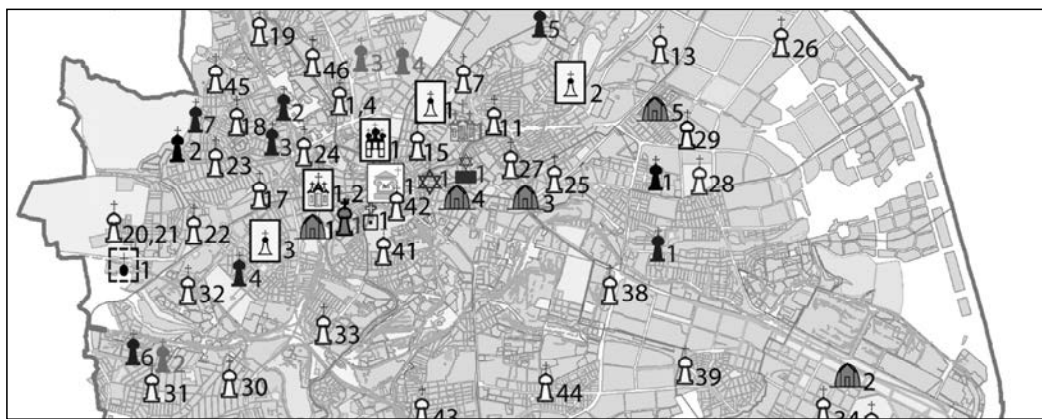

Рис.2. Фрагмент карти «Релігійні об'єкти м. Харкова», М 1: 300 000

Зміст карт для потреб релігійних управлінь може не лише включати інформацію про положення, розташування сакральних об'єктів, але й висвітлювати сучасні проблеми, існування яких, на перший погляд, малопомітне (стан,

Ізюмським слобідськими полками, зображеними ще у 1764 р. [1].

На офіційному сайті єпархії у розділі «Єпархія» розміщена інтерактивна карта та списки монастирів, соборів і храмів за благочиннями та адміністративними районами. Інформація про релігійні об'єкти знаходиться в історичних і туристичних літературних джерелах. Галузеві картографічні матеріали (опорні плани міст), містобудівна документація, кадастрові карти і плани теж можуть і мають бути джерелами для укладання карт релігійної тематики.

Використовуючи усі вищезгадані матеріали та програмне середовище ArcMap створено базу даних релігійних об'єктів, де в атрибутивній таблиці наведено характеристику об'єктів (назву, тип, категорію, стан, рік створення та місцезнаходження об'єкта, особливості внутрішнього убранства, зовнішню інфраструктуру), та карту релігійних об'єктів міста Харкова, на якій способом значків показано 79 об'єктів різних конфесій (рис.2 і 3).

Передбачається створення карт релігійних об'єктів як мінімум трьох напрямів за призначенням: для туристів, для паломників, для потреб єпархіальних управлінь.

необхідність реставрації, відведення земель, кількість прихожан тощо). Культурні споруди та святині є частиною спадщини, тому гостро стоїть питання їх збереження, стану, охорони і відновлення.

Розроблена карта для туристів має усі атрибути туристичних карт: проста в користуванні, легка в навігації (карти-врізки проїзду), вишуканий дизайн, велика кількість пояснень, фотографій, указання маршрутів тощо. Такі карти краще всього розміщувати в путівниках, що і було реалізовано шляхом створення туристичного путівника «Сакральні об'єкти міста Харкова», у якому дається детальна інформація про культурні споруди різних віросповідань, місця поклоніння, адреси, географічні координати, опис та зображення найбільш шанованих ікон, а при зображенні того чи іншого релігійного об'єкта на карті в якості умовного позначення використовується фотографічне зображення з таблиці-опису об'єкта (рис.4).

Доцільним є застосування даних творів у навчальному процесі. Наприклад, у Харківській області з метою посилення морально-етичної складової навчально-виховного процесу, а також для попередження розвитку бездуховності в суспіль-

	<p>Свято-Покровський чоловічий монастир</p>	<p>вул. Університетська, 8/10 Дзержинський район</p>	<p>$\phi = 49^{\circ}59'31''$ пн. ш. $\lambda = 36^{\circ}14'18''$ сх. д.</p>
<p>Харківський Свято-Покровський чоловічий монастир, заснований 1726 р., освячений 1729 р. Собор Покрова Пресвятої Богородиці побудований козаками у 1689 р. Престольне свято монастиря: Покров Пресвятої Богородиці. На території монастиря знаходяться святині: – Озерянська ікона Божої Матері (копія); – Кивот зі святими мощами та камінням зі Святої Землі. На території монастиря розташований унікальний пам'ятник 2000-літтю Різдва Христового. Зведений за задумом Високопреосвященого Владика Никодима, його працями і турботами, також як і пам'ятник на честь 200-річчя Харківської Єпархії, освячений Блаженнішим Володимиром на урочистостях на честь цього ювілею</p>			

Рис.4 Фрагмент таблиці-опису релігійних об'єктів м.Харкова

	Об'єкти Української православної церкви Київського патріархату	29 - Храм рівноапостольської княгині Ольги
1	Храми УПЦ КП	30 - Свято-Вознесенський храм
	1 - Храм Володимирської ікони Божої Матері	31 - Свято-Преображенський храм
	2 - Храм святого Апостола Іоанна Богослова	32 - Свято-Миколаївський храм
	3 - Храм Бориса і Гліба	33 - Свято-Миколаївський храм
	4 - Свято-Озерянський храм	34 - Храм священомученика Олександра
	5 - Свято-Миколаївський храм	35 - Храм усіх Святих
	6 - Свято-Успенський храм	36 - Храм святого сповідника Луки
	7 - Храм Преподобного Антонія Великого	37 - Віри, Надії та Любові і матері їх Софії храм
	8 - Свято-Володимирський храм	38 - Храм Різдва свт. пророка Іоана Хрестителя
		39 - Успенський храм
		40 - Свято-Миколаївський храм
		41 - Трьохсвятительський храм
		42 - Свято-Троїцький храм
		43 - Свято-Покровський храм
		44 - Свято-Успенський храм
		45 - Храм Різдва Богородиці
		46 - Храм ікони Божої Матері «Стягнення загиблих»

Рис.3. Легенда карти «Релігійні об'єкти м. Харкова»

стві у жовтні 2010 р. введено пілотний проект «Православна культура Слобожанщини» у дев'яти загальноосвітніх навчальних закладах міста Харкова (три загальноосвітні школи і один навчально-виховний комплекс) і Харківської області (три загальноосвітні школи і два ліцеї).

До 2015 р. уроки «Православної культури Слобожанщини» планується ввести в загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах області за вибором батьків, учнів і студентів. Нововведення передбачене «Програмою духовно-морального відродження та збереження історичної правди на 2010–2015 роки», затвердженою на сесії обласної ради. Учителі регіону проходять навчання на спеціальних курсах в академії неперервної освіти. На сьогодні до викладання нової дисципліни вже готові понад 600 педагогів. Курс має культурологічну спрямованість, передбачає виховання поваги до духовної історії рідного краю, яка поєднує минуле, сучасне та майбутнє, толерантного ставлення до релігійних почуттів людей різних церков, формування уміння жити в полікультурному та багатоконфесійному суспільстві сучасної України.

Використання розробленого на кафедрі путівника можливе і на уроках географії та історії, і при проведенні екскурсій до релігійних закладів обласного центру. Тим паче, що путівник укладено таким чином, щоб користувачі не були «прив'язані» до жодної туристичної агенції [10].

Висновки. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що картографуванню об'єктів духовності приділяється мало уваги. Дивує, насамперед, той факт, що релігійні організації як структури, зацікавлені у збільшенні кількості прихожан, не прагнуть популяризувати інформацію про свої приходи, не користуються таким простим і загальнодоступним методом популяризації знань, як створення карт.

Недалекоглядним є і те, що ні туристичні агенції, ні відповідні відділи в адміністраціях області й міста не переймаються питанням реклами нашого міста (області), у тому числі з метою розвитку релігійного чи паломницького туризму, а на Харківщині є що подивитись і чому подивуватись.

**Рецензент – кандидат географічних наук,
доцент А.М. Байназаров**

Література:

1. Багалій Д.І. Історія Слобідської України / Д.І. Багалій. — Харків: Дельта, 1993. — 256 с.
2. Релігійний туризм: термінологічний словник-довідник / Авт.-упоряд. Т. Божук. — Львів: Український бестселер, 2010. — 152 с.
3. Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: Монограф. / І.І. Ровенчак. — Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. — 240 с.
4. Туризм на Харківщині. Природно-рекреаційні ресурси та історико-культурний потенціал регіону: [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://www.library.kharkov.ua/lib_druk.php
5. Православные храмы и монастыри Харьковской губернии 1681–1917 гг. / Под ред. А.Ф. Парамонова. — Харьков: Харьков. частный музей городской усадьбы (отпечатано в тип. ПКЧП «Ома–Пак», 2007. — 346 с.
6. Пам'ятки архітектури та містобудування України: Довідн. Держ. Реєстру нац. культ. надбання / В.В. Печерський та ін.; за ред.: А.П. Мардера, В.В. Печерського. — К.: Техніка, 2000. — 664 с.
7. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації: [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>
8. Ковальчук А.С. Конфесійно-географічна характеристика релігійно-паломницьких об'єктів в Україні: Монограф. / А.С. Ковальчук. — Львів: Фенікс, 2002. — 120 с.
9. Историко – справочный путеводитель. Харьков, его прошлое и настоящее в рисунках и описях (репринтное издание). — Харьков: САГА, 2009. — 274 с.
10. Пересадько В.А. Програма регіонального картографування природної та історико-культурної спадщини / В.А. Пересадько, Ю.І. Прасул, К.В. Шпурік, О.В. Шпурік // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. — 2011. — Вип. 14. — С. 74–77.